

MUZEE BISERICESTI ÎN BASARABIA

ELENA PLOȘNIȚĂ

1. Idei, dezbateri, hotărâri cu privire la crearea muzeelor bisericești în Basarabia

Bunurile culturale ale bisericii din Basarabia depozitate în diverse muzee ale republicii sunt mărturiile ale unor tradiții de dezvoltare a meșteșugurilor, tiparului, artei pe parcursul a mai multor secole. Aceste vestigii întruchipează valori inestimabile și sunt o expresie a istoriei zbuciumate, a vieții și credinței românilor basarabeni.

Necesitatea păstrării moștenirii culturale a bisericii a apărut odată cu nașterea lăcașelor de cult. Mici colecții de obiecte bisericești au existat pe lângă mănăstiri și biserici încă din secolele XVIII-XIX, fără însă să realizeze o tradiție. Instituirea așezămintelor muzeale de profil religios va avea loc numai la începutul secolului al XX-lea, când la Chișinău ia ființă primul muzeu bisericesc din Basarabia. Următoarele două muzee vor apărea la Ismail și Bălți, în conjunctura favorabilă de după 1918. Muzeele cuprindeau colecții de o mare importanță istorică și valoare artistică. Ele au salvat și protejat patrimoniul religios, parte integrantă a patrimoniului cultural național. Din acest considerent organizarea și evoluția muzeelor bisericești este o temă generoasă de studiu.

Prin tratatul de pace ruso-turc de la București din 16 mai 1812, partea Moldovei dintre Prut și Nistru, numită în 1813, de oficialitățile ruse, Basarabia, denumire preluată mai târziu și de români, acceptată și astăzi, a fost anexată la Rusia. În august

1813 a fost creată Arhiepiscopia Chișinăului și Hotinului, cu reședința la Chișinău și subordonată Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse din Sankt Petersburg. Conducătorii pentru noua Arhiepiscopie erau numiți de Sfântul Sinod. La sfârșitul secolului al XIX-lea, în anul 1898, Arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului a fost desemnat Iacob Peatnițkii. Sub Cărmuirea lui a fost creată *Societatea Istoric-Arheologică Bisericească din Basarabia* și pusă prima piatră la temelia muzeului bisericesc din Chișinău. Astfel, la 4 aprilie 1904, în sala de festivități a Seminarului teologic din Chișinău, a fost convocată adunarea de constituire a *Societății Istoric-Arheologice Bisericești*. Tot la această adunare, *Societatea* își adoptă *Statutul*, care a fost elaborat de Ion Halippa, statut recunoscut de Sfântul Sinod din Petersburg în noiembrie 1904.

Conform paragrafului 6 al *Statutului*, scopul *Societății* era depistarea, colecționarea, păstrarea, valorificarea materialelor și documentelor cu conținut istoric, religios, etnografic. Pentru păstrarea și valorificarea patrimoniului, *Societatea* își propune organizarea unui muzeu numit în *Statut* "*eparhialinoe drevlehranilisce*" - depozit de antichități¹.

Colectarea pieselor pentru muzeu s-a început chiar în anul înființării *Societății*, dar decurgea lent. Mijlocul cel mai eficient pentru a întemeia un patrimoniu s-a dovedit a fi "Apelul" Comitetului de conducere al *Societății* adresat populației locale, mai ales preoților, pentru a participa cu donații de carte veche, manuscrise, icoane. În primii ani de activitate ai *Societății*, preoțimea locală a avut o atitudine

indiferentă. Trebuie să recunoaștem că la început nici activitatea *Societății* nu era de amploare. Astfel, în anul 1905, Comitetul de conducere al *Societății* a convocat o singură adunare a membrilor, iar în anul 1906 - 4 adunări, deși, conform *Statutului*, membrii *Societății* erau obligați să se adune o dată pe lună. După cum afirma Vasile Kurdinovschi, membru al Comitetului de conducere al *Societății*, în pofida tuturor eforturilor depuse, *Societatea* a reușit să adune în anul 1906 doar câteva piese pentru muzeu². "Depozitul de antichități" a început să funcționeze ca muzeu din anul 1906, când responsabil a fost numit V.Kurdinovschi și s-a purces la înregistrarea obiectelor și cărților care intrau în muzeu.

Statutul *Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Basarabia* a fost revăzut în noiembrie 1918, și aprobat de I.P.S.Archiepiscop Nicodim al Chișinăului și Hotinului în decembrie 1918. În unul din paragrafele noului *Statut* se menționa că "*Societatea colecționează obiecte bisericești, precum și fotografii de pe astfel de obiecte și le păstrează cu inventar într-un anumit muzeu, care se va numi «Muzeul istorico-arheologic bisericesc din Chișinău»*"³.

În anul 1918, când a avut loc Marea Unire, Chișinăul poseda un muzeu bisericesc, instituție cu o recunoscută personalitate. Acest lucru a fost semnalat și de Ștefan Berechet în articolul său *Ne trebuie muzeu și bibliotecă*, publicat în revista "*Biserica Ortodoxă Română*", nr.7/1992. Făcând o trecere în revistă a micilor colecții de obiecte bisericești ce le dețineau diferite muzee din țară, a unor colecții particulare de icoane, carte veche, autorul remarcă că "*provinciile de la margini, de asemenea, au mici colecții, cum este aceea de la Chișinău unde sunt adunate puține dar de mare preț obiecte, manuscrise, veșminte și tipărituri moldovenești*"⁴.

În anul 1918, existau deja în unele localități ale României colecții și nuclee muzeale de profil religios, dar nu exista un muzeu al întregii țări. După Unire se întreprind demersuri pentru instituirea unui așezământ muzeal bisericesc care să reflecte istoria Bisericii Ortodoxe Române din întregul areal românesc. În anul 1922, Șt. Berechet propunea realizarea unui asemenea muzeu. El avea convingerea că un astfel de muzeu "*va căuta să adune la un loc toate rămășițele trecutului nostru bisericesc ca: veșminte, icoane, schițe de picturi murale, planuri de biserici și mănăstiri vechi, fotografii din diferite poziții ale acestor lăcașuri sfinte, care cad în ruină și nu se mai pot menține cu*

Liturgier tipărit la Iași, 1759

toată dorința ce am avea-o pentru păstrarea lor"⁵.

Pentru înființarea muzeelor bisericești a optat și Nicolae Iorga. Activitatea lui muzeografică în perioada interbelică a fost deosebit de rodnică și neobosită. N.Iorga considera că pentru salvarea monumentelor culturale ale bisericii de la distrugere și înstrăinare este necesar să se creeze muzee de profil religios. El milita pentru organizarea unor asemenea muzee în fiecare eparhie. În anul 1923, N.Iorga afirma că: "*Biserica noastră n-a fost numai păstrătoarea datinelor și credințelor strămoșești, ci în sânul ei s-au adăpostit și multe obiecte de însemnătate istorică pentru trecutul nostru. Până acum obiectele n-au fost strânse în mod sistematic la un loc, ca prin gruparea lor în muzee să servească la cunoașterea trecutului nostru bisericesc, care e aproape identic cu trecutul nostru cultural și politic*"¹⁶.

Idea creării muzeelor bisericești a fost susținută și promovată consecvent și de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. În toamna anului 1923,

problema muzeelor este pusă în discuție la sesiunea Sfântului Sinod. În urma dezbaterilor, la ședința din 14 noiembrie 1923, Sfântul Sinod hotărăște "crearea de muzee bisericești la toate reședințele episcopale, în care să se adune toate obiectele, cărțile și manuscrisele uzate, sau ieșite din uz, bisericești, ce prezintă importanță istorică, artistică și arheologică"⁷.

La 2 martie 1923, Adunarea deputaților României a votat *Legea pentru înființarea Episcopioilor Hotin și Cetatea Albă-Ismail*. Județele Bălți, Hotin, Soroca formau Episcopia Hotinului, iar Episcopia Cetatea Albă-Ismail o alcătuiă județele Ismail, Cetatea Albă, Cahul. Stabilirea episcopului Visarion Puiu al Hotinului s-a făcut la Bălți, la 13 mai 1923, iar episcop de Cetatea Albă-Ismail, în aceeași lună, a fost instalat la Ismail, Nectarie Cotlarciuv, care s-a aflat în scaunul episcopal până la 10 noiembrie 1924. În acest scurt răstimp a reușit să organizeze un muzeu eparhial la Ismail. În septembrie 1924, la Ismail, a avut loc Congresul clericilor și mirenilor din Eparhia Cetatea Albă-Ismail. La ședința din 24 septembrie a fost ascultat referatul "Despre Muzeul de obiecte vechi bisericești importante din punct de vedere arheologic, istoric și religios", prezentat de Ion Gheorghiu, directorul Eparhiei. După încheierea discuțiilor pe marginea referatului, Congresul a acceptat ideea creării Muzeului Eparhial la Ismail și a hotărât "să fie informată preoțimea despre înființarea Muzeului Eparhial care va purta numele «Nicolae Iorga», marele istoric al României care a descoperit la Mănăstirera Cetatea din Ismail primele obiecte puse în muzeu (icoane de mare valoare istorico-arheologică)"⁸.

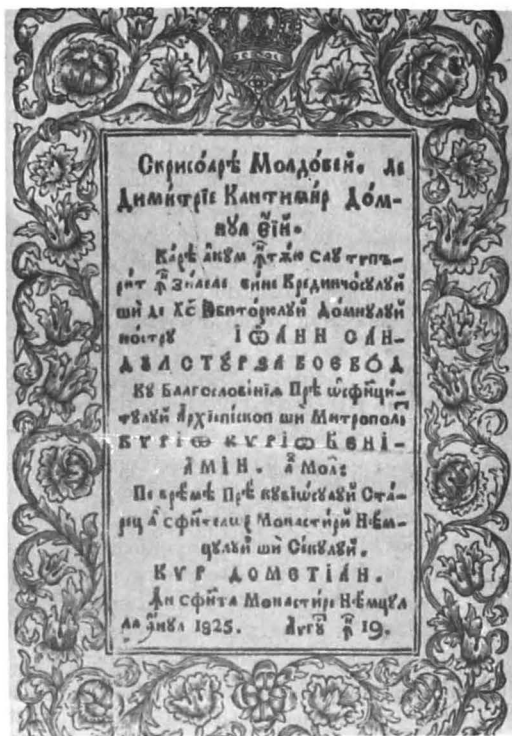
Regulamentul eparhial pentru organizarea și funcționarea Consiliului eparhial al Eparhiei Hotinului a fost întocmit și aprobat de Congresul Național Bisericesc, ținut la București în februarie 1926. Consiliul eparhial avea câteva secții, printre care și una culturală. Una din sarcinile importante ale acestei secții, în primii ani de existență, a fost și organizarea unui muzeu bisericesc. Adunarea eparhială a examinat problema înființării unui muzeu bisericesc la sesiunea din primăvara anului 1927. La una din ședințele Adunării a fost prezentat raportul "Despre înființarea muzeului eparhial". Cei prezenți la Adunarea eparhială au susținut "ideea pozitivă" de creare a muzeului. În concluzia discuțiilor, Comisia cultural-misionară a anunțat că "găsește că e bine să se înființeze Muzeul Eparhial care reprezintă o istorie a trecutului nostru în această latură de țară, dar cu observația că de la bisericile

declarate monumente istorice să nu se ridice obiectele de însemnătate"⁹.

Mai târziu, P.Constantinescu-Iași, profesor la facultatea de teologie din Chișinău, afirmă: "După pilda muzeului din Chișinău, odată cu înființarea Episcopiei de Ismail s-a emis ideea organizării unui muzeu similar, care a luat ființă ca un început în 1924; avem informații că și la Episcopia de Hotin, prin străduințele episcopului Visarion, membru al Comisiunii Monumentelor Istorice, s-a strâns o serie de obiecte și cărți formând începutul celui de al treilea muzeu oficial bisericesc din Basarabia"¹⁰.

Pe parcursul perioadei interbelice cauza muzeelor bisericești a fost susținută atât de oameni de cultură și știință, cât și de înalte fețe bisericești. Tema muzeelor bisericești a fost din nou pusă la ordinea zilei la ședințele sesiunii Sfântului Sinod din martie 1931. Și de data aceasta înaltul organ bisericesc a rămas fidel hotărârii sale din 1923, cu privire la crearea muzeelor bisericești. Sfântul Sinod era convins că muzeele eparhiale sunt instituțiile cele mai bune și mai sigure de păstrare și valorificare a obiectelor vechi bisericești de valoare artistică și istorică. Muzeele erau privite ca o stavilă în fața exodului de piese arheologice, icoane, carte veche, de aceea se propunea ca acolo unde există condiții adecvate să fie deschise muzee locale. În ședința Sfântului Sinod din 19 martie 1931, s-a hotărât ca "în muzeele eparhiale să fie adunate obiecte de artă care au aparținut la ornamentica sf.biserici și mănăstiri declarate monumente istorice, antimise, potire, cruci, odăjdii, diplome, cărți de ritual. Obiectele de artă care fac parte integrantă din ornamentica bisericilor și mănăstirilor, monumente istorice (pictură, sculptură, uși, policandre, inscripțiuni, pietre funerare) vor rămâne neatinse la locul lor"¹¹.

La aceeași sesiune din martie 1931, Sfântul Sinod a recunoscut Comisiunii Monumentelor Istorice dreptul de conservare și îngrijire a monumentelor istorice, dar a subliniat că nu va permite ca "lucrurile religioase să fie transformate în obiecte de comerț". Ca o manifestare a grijii față de integritatea patrimoniului religios pot fi apreciate discuțiile Sfântului Sinod cu Comisiunea Monumentelor Istorice. Înaltul organ bisericesc în declarațiile publice menționa că biserica este singura în drept să înființeze muzee în care să adune obiecte vechi bisericești cu scopul salvării lor de la distrugere și peire. La ședința a șasea a Sfântului Sinod din 21 octombrie 1931, s-a hotărât ca "în bisericile în care nu se mai slujește să poată fi prefăcute în muzee cu

Descrierea Moldovei de Dimitrie Cantemir,
tipărită la Iași în 1825

două condiții - ca acestea să nu se săvârșească fără încuviințarea episcopului locului și să nu se adune în ele lucrări profane" ¹². Conducerea Bisericii Ortodoxe Române era convinsă că prin această hotărâre "apără muzeele bisericești de tutela insuportabilă de a fi supuse călăuzirii, conservării și îngrijirii Comisiunii Monumentelor Istorice".

Hotărârile și dispozițiile Sfântului Sinod cu privire la organizarea muzeelor bisericești nu puteau opri exodul de obiecte bisericești. Icoane vechi, carte veche, piese arheologice și numismatice scoase din biserici, mănăstiri, pe diferite căi erau puse în vânzare sau luau drumul străinătății. În legătură cu această situație în anul 1932, problema patrimoniului religios a fost discutată și în Senatul României. Senatorul Ion Rusu Abrudeanu a prezentat, la 6 februarie, o comunicare cu privire la înstrăinarea obiectelor de cult și odoarelor sfinte ale vechilor biserici. Ca urmare a acestui fapt Ministerul Instrucțiunii Publice trimite o circulară prin care cerea "oprirea în mod

categoriale de a se mai înstrăina din biserici vreun obiect de valoare istorică sau artistică. Aceste obiecte pot fi adunate într-un muzeu eparhial, rămânând însă în proprietatea inalienabilă a bisericilor" ¹³.

În perioada interbelică în diferite orașe ale României au fost înființate muzee bisericești. În luna octombrie 1932, la București s-a întrunit Congresul Național Bisericesc. În raportul secției culturale a fost remarcat faptul că "în baza rapoartelor prezente constatăm că muzee se află în următoarele eparhii: Chișinău, muzeul care funcționează de 25 de ani sub conducerea Societății Istorico-Arheologice Bisericești, Ismail, muzeul sub numele "Nicolae Iorga", pe lângă acestea muzeul de la Roman..." ¹⁴.

La următorul Congres Național Bisericesc care a avut loc în toamna anului 1935, patriarhul Miron Cristea menționa importanța bisericii în viața neamului românesc și necesitatea păstrării vestigiilor culturale din biserici și mănăstiri. Patriarhul a invitat preoșimea să participe la crearea muzeelor în toate centrele eparhiale din țară, precizând existența și activitatea unor muzee din țară între care și cele trei muzee bisericești din Basarabia.

În anul 1938, Pr.dr. Aurel Crăciunescu vorbind despre activitatea cultural-misionară în Patriarhia Română sublinia că muzee bisericești sunt "în București, Argeș, Râmnic, Sibiu, Oradea Mare, Arad, Caransebeș, Cluj, Iași, Roman, Chișinău, Ismail, Cernăuți. Ca un muzeu bisericesc deosebit de frumos și poate cel mai vechi este a se considera muzeul din Chișinău".

Dosarul muzeelor bisericești din Basarabia, deschis în anul 1906, se va închide în vara anului 1940, odată cu pierderea Basarabiei. În iunie 1940, în Basarabia rămăsese trei muzee bisericești cu bogate și variate colecții. Al.Baldier scria în 1940, că "...am lăsat două muzee în Chișinău cu bogăția lucrurilor și odoarelor care azi nu se mai găsesc și a reconstitui un altul înseamnă dacă nu imposibilitate în tot cazul, un gând anevoios și o cheltuială pe care nu credem s-o suporte cineva" ¹⁵. Unul dintre cele două muzee semnalate de Al.Baldier era Muzeul bisericesc care a fost totuși redeschis în anul 1942. În luna mai 1942, a fost creată o comisie pentru organizarea muzeului. Președinte al Comisiei a fost numit I.P.S.Arhiiepiscop locotenent Efreim Enăchescu al Chișinăului. Dintre membrii Comisiei nominalizăm pe Titus Hotong, directorul învățământului și al cultelor, Iosif Lepși, directorul Muzeului regional, preoții Nicolae Bolboceanu, Paul Mihail. În cadrul "Expoziției Dezrobirii", la 1 noiembrie 1942, s-a făcut inaugurarea Muzeului

bisericesc. Despre acest eveniment cultural din viața Basarabiei a scris presa locală. Se remarcă faptul că "odată cu redeschiderea acestui istoric muzeu la Chișinău, Basarabia se îmbogățește cu o nouă instituție de cultură de o înconostenabilă valoare istorică și națională" ¹⁶. Se sublinia că "orașul Chișinău s-a îmbogățit cu un așezământ de înaltă cultură istorico-bisericească... iar neamul românesc cu o mărturie a trecutului istoric și bisericesc al Basarabiei" ¹⁷.

Despre redeschiderea muzeelor din Ismail și Bălți nu dispunem de informații. Dar credem că aceste două muzee cu colecții mai mici nu și-au reluat activitatea după 1940, mai precis în perioada anilor 1941-1944. În vara anului 1944, patrimoniul Muzeului bisericesc din Chișinău a fost evacuat la Ploșșor, nu departe de Craiova. Ce s-a întâmplat mai apoi cu colecțiile muzeului rămâne o enigmă.

2. Patrimoniul muzeelor bisericești din Basarabia

În evoluția muzeelor bisericești din Basarabia evidențiem două etape. Prima coincide cronologic cu perioada regimului țarist, adică până la 1918, iar a doua cuprinde anii 1918-1944. Ce reprezenta patrimoniul muzeelor într-o etapă sau alta o spun rapoartele de activitate ale *Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Basarabia*, publicate anual în "Revista Societății" și în revista "Luminătorul". Menționăm că patrimoniul acestor muzee s-a constituit și s-a dezvoltat prin donații, achiziții, cercetări. Atât biserica, cât și *Comitetul de conducere al Societății Istorico-Arheologice Bisericești* au făcut nenumărate apeluri către populație îndemnând-o să participe cu donații la completarea colecțiilor muzeale. Au răspuns la aceste apeluri nu numai preoți, dar și numeroși oameni de cultură și știință din Basarabia, Rusia, România. Printre cei care au colecționat manuscrise, icoane, carte veche, conștienți de valoarea lor, au fost preoții Simion Șefirța din județul Soroca, Nicodim Petranici din județul Hotin, Grigore Crocos din Beșalma, Serafim, arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului, Gavriil, episcopul Akkermanului, Pimen, mitropolitul Moldovei, Atanasii Usinevici, protoiereu în Tighina (Bender) ș.a.

Între cei care și-au legat activitatea de muzeele bisericești din Basarabia se remarcă Iosif Parhomovici, Constantin Tomescu, Paul Mihail. Iosif Parhomovici a fost un om devotat muzeului din Chișinău, ale cărui merite se cer relevate. A fost di-

rector și casier al muzeului. Și-a dorit mereu ca muzeul să fie mai mare și mai bogat. Prin donații proprii a contribuit la îmbogățirea patrimoniului muzeal. La expoziția generală și târguri de mostre din Chișinău în anul 1925, a etalat în vitrine piesele cele mai de preț ale muzeului. Comitetul de organizare a Expoziției i-a acordat muzeografului I. Parhomovici medalia de argint pentru merite deosebite în dezvoltarea muzeului.

Constantin Tomescu și Paul Mihail au încurajat și susținut instituția muzeală din Chișinău și au militat pentru dezvoltarea muzeelor bisericești din Ismail și Bălți.

Membrii activi ai *Societății Istorico-Arheologice Bisericești* vizitau bisericile și mănăstirile Basarabiei cu scopul de a aduna piese pentru muzeu, organizau expediții în timpul cărora studiau monumentele istorice și arheologice.

În perioada de până la 1918, o trăsătură caracteristică a patrimoniului muzeului din Chișinău era varietatea colecțiilor. Predomina însă cartea veche și vestimentația. Mari donații de carte până la 1918 le-a făcut Grigore Crocos care, numai în anul 1908, a donat muzeului 24 de cărți tipărite în prima jumătate a secolului al XVII-lea - prima jumătate a secolului al XIX-lea. Chiar și sub regimul țarist muzeul se completa cu carte veche națională. În anul 1914, în fondurile muzeului au fost înregistrate: "Biblia", în limba română, tipărită la Sankt Petersburg, în 1819, "Apostol de la Mănăstirea Neamț", 1851, *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir, tipărită la Mănăstirea Neamț în 1825 - aceste cărți au fost donate de Pimen, mitropolitul Moldovei; de la Atanasii Usinevici au fost primite "Evangelhie", Râmnic, 1784, "Octoih", Râmnic, 1770, "Octoih", Mănăstirea Neamț, 1836, un platou cu imaginea Mucenicului Sf. Gheorghe, Purtător de Biruințe, iar pe bordură alfabetul latin; au mai fost înregistrate 10 caiete cu cântece bisericești moldovenești de Gavriil Muzicescu, Gheorghe Dima și Grigore Grigoriu ¹⁸.

Muzeul bisericesc din Chișinău și-a mărit substanțial colecțiile după 1918, reorganizându-și treptat și expoziția. Și după Unirea din 1918, unul din scopurile *Societății Istorico-Arheologice Bisericești* era lărgirea și îmbogățirea muzeului. În anul 1921, în "Raportul de activitate a Societății" se menționa că "*dorința Comitetului de conducere al Societății este să strângă și alte obiecte vechi și cărți care vorbesc de trecutul neamului și bisericii noastre românești în aceste părți și care se găsesc atât pe la parohii cât și chiar pe la particulari și toate aceste*

Academicianul Nicolae Iorga

mărturii ale vremurilor trecute să mărească muzeul Societății"¹⁹.

În perioada interbelică au loc schimbări radicale în prezentarea patrimoniului. În anul 1922, a fost amenajată o vitrină cu piese numismatice din colecțiile muzeului. În ea au fost expuse monede grecești, romane, rusești din argint și aramă. Prețioasa mîtră a lui Gavriil Bănulescu Bodoni a fost etalată într-o vitrină special construită pentru ea.

Odată cu înființarea celor două muzee eparhiale la Ismail și Bălți o bună parte din obiectele bisericești erau depozitate în aceste muzee. *Comitetul* de conducere al *Societății* a acordat ajutorul necesar în organizarea științifică a celor două muzee din sudul și nordul Basarabiei. Și în același timp, a făcut încercări de a-i convinge pe cei de la Ismail și Bălți ca cele mai importante antichități bisericești să fie trimise la Chișinău pentru a fi studiate de cercetătorii istoriei neamului românesc. *Comitetul* a dorit să promoveze ideea greșită de concentrare a bunurilor culturale la Chișinău, fără a ține cont de dezvoltarea economică și culturală a județelor din sudul și nordul Basarabiei.

O trăsătură relevantă a dezvoltării patrimoniului în perioada interbelică este creșterea vertiginoasă a numărului de piese. În anul 1924, s-au primit în muzeu "221 de obiecte între care "Apostol", din 1802 în limba română, de la Andrei Tverdohlebov "Psaltire", 1814, de la Constantin Tomescu, albume, fotografii, gravuri și inscripții, 43 de monede de aramă și argint din secolele XVI-XVIII"²⁰.

După o stăruitoare acțiune de colectare, muzeul a reușit să adune un patrimoniu bogat și reprezentativ. În anul 1923, a fost întocmit de către I.Parhomovici un *Registru* al celor mai de preț obiecte din colecțiile muzeului, iar în anul 1924, un *Catalog* al cărților. De o meritată atenție s-a bucurat expunerea obiectelor din patrimoniul muzeului la Expoziția generală și târguri de mostre din Chișinău din anul 1925. În spațiul destinat muzeului au fost prezentate 60 de piese. Printre ele remarcăm piese numismatice și de artă funerară, carte veche din secolele XVII-XIX, diverse icoane, un pieptene arhieresc al mitropolitului Gavriil Bănulescu Bondoni, un antimis de mătase, sfințit de mitropolitul Iacob al Moldovei ș.a. Colecția muzeului a fost apreciată pentru varietatea și semnificația ei istorică, acordându-se muzeului medalia de aur.

Comitetul de conducere al *Societății* a încercat să obțină diferite obiecte bisericești ce reflectau istoria bisericii basarabene, care însă se aflau în patrimoniul unor muzee din țară. Astfel, în anul 1928, s-au făcut demersuri la Muzeul Sucevei (Fălticeni), cu scopul de primi de la acest muzeu câteva piese care au aparținut mitropolitului G.Bănulescu Bodoni. Dar pentru aceste obiecte s-a cerut suma de 300.000 lei de care muzeul din Chișinău nu dispunea.²¹

În anii 1918-1940, mari donații de carte românească pentru muzeele bisericești din Basarabia au făcut N.Iorga, Al.Lapedatu, Șt.Ciobanu, C.Tomescu, Gh. Ghibănescu, Sever Zota ș.a. Numai în anul 1929, în muzeu au intrat "841 de cărți și fotografii, 43 de obiecte - icoane, monede, medalii"²².

Zestrea inițială a muzeului bisericesc din Ismail o forma "o colecție de 34 de icoane, diverse veșminte bisericești, 4 potire de argint, 3 cruci de aur, o colecție de carte veche, printre care - "Biblia românească" de la Blaj, 1793-1795, "Biblia românească" de la Sankt Petersburg din anul 1819, "Liturghier", Sibiu, 1814, "Psaltire", Sibiu, 1857, "Sfânta Evanghelie" de la Moscova din 1803"²³.

Episcopia Hotinului, începând cu anul 1928, a trimis diverse adrese preoților din nordul Basarabiei, invitându-i să participe cu donații la crearea muzeului

Poetul Octavian Goga sprijinitor al muzeelor bisericești din Basarabia

eparhial. În *Raportul de activitate al Consiliului eparhial* pe anul 1928, se menționa că *"la ordinele date în scopul completării materialului necesar, au început să sosească tot felul de obiecte vechi bisericești, precum icoane, cruci, antimise ș.a. E drept că această colectare se execută cu greu, dar nu e mai puțin adevărat că ea se va îmbogăți"*²⁴.

Atât muzeul "Nicolae Iorga" din Ismail, cât și Muzeul Eparhial din Bălți, către anul 1940, își constituiseră un patrimoniu și aveau expoziții permanente.

3. Spațiul muzeal și vizitatorii muzeelor bisericești din Basarabia

Un factor important al existenței și funcționării instituției muzeale este spațiul (localul). Problema localului pentru muzeele bisericești basarabene a fost mereu la ordinea zilei. Nici unul dintre cele trei muzee n-au beneficiat de un spațiu adecvat activităților muzeale. Muzeele bisericești au posedat un spațiu mic, impropriu pentru o bună funcționare. În anii 1906-1910, piesele colectate pentru Muzeul bisericesc din Chișinău erau depozitate în localul Consistoriului Duhovnicesc din Chișinău. Începând cu anul 1911, colecțiile muzeului au fost amenajate și prezentate în trei camere ale Casei Eparhiale. În

anul 1914, odată cu începutul primului război mondial, spațiul muzeal a fost transformat în depozit pentru păstrarea vestimentației militare care era confecționată de Comitetul femeilor de la Casa Eparhială. Piesele muzeale au fost scoase din vitrine și așezate în lăzi speciale. În legătură cu situația creată, muzeul n-a fost deschis pentru vizitatori. După Unire problema spațiului pentru Muzeul bisericesc din Chișinău a fost examinată de nenumărate ori la ședințele *Societății Istorico-Arheologice Bisericești* și la diverse congrese bisericești. În ședința din 12 iulie 1923, a Congresului extraordinar al Bisericii Basarabene, discuțiile cu privire la "locuința" muzeului au fost de lungă durată. S-a menționat că muzeul ocupă numai trei camere în Casa Eparhială, una mare, iar altele două mici și acest spațiu este insuficient pentru prezentarea bogatelor colecții muzeale. Mulți din delegații la Congres au propus ca să fie căutat un alt spațiu pentru muzeu. Hotărârea adoptată de Congres a fost următoarea: *"chestia locuinței se va rezolva în legătură cu etajul trei al Casei Eparhiale"*²⁵. În anul 1923, muzeul se afla la etajul întâi al Casei Eparhiale. Pentru prima dată la acest Congres a fost inclusă în *Ordinea de zi* și problema securității pieselor muzeale. Au fost făcute diverse propuneri. Delegații la congres au hotărât ca ferestrele muzeului să fie înzestrate cu gratii și obloane de metal, iar obiectele de preț, unicat, să fie păstrate în lăzi de metal. În anul 1928, Muzeul bisericesc din Chișinău continua să fie adăpostit în aceleași trei camere din Casa Eparhială. *Comitetul de conducere al Societății Istorico-Arheologice Bisericești* și în acest an a făcut demersul către organele superioare ale Bisericii Române, afirmând că *"muzeul este un așezământ de cultură religioasă, că el trebuie nu numai să rămână la locul lui, dar și să se lărgească"*²⁶. Numai în anul 1930, muzeului i s-a pus la dispoziție încă o cameră în Casa Eparhială. Astfel, el și-a lărgit spațiul expozițional, fiind amenajate noi vitrine cu piese numismatice și cu carte veche. Muzeul a avut sediul în Casa Eparhială până în vara anului 1940. În luna mai 1942, s-a început restaurarea clădirii Mitropoliei Vechi, ce fusese construită în anul 1792. Pentru refacerea clădirii a fost alocată suma de 126 mii de lei românești. În luna noiembrie 1942, Muzeul bisericesc din Chișinău s-a redeschis în clădirea Mitropoliei Vechi. Aceasta a fost ultima casă a muzeului. De aici piesele au fost evacuate în România, în anul 1944.

Muzeul "Nicolae Iorga" din Ismail era instalat

în două camere din incinta clădirii Episcopiei Cetatea Albă-Ismail. În anul 1926, după câțiva ani de existență a Eparhiei și a muzeului, Pr.Dumbravă a propus la Congresul Național Bisericesc din București ca să fie mutată reședința Eparhiei Cetatea Albă - Ismail din Ismail la Cetatea Albă. Dar această propunere n-a fost acceptată și muzeul "Nicolae Iorga" a rămas până la 1940, în cele două camere ale Eparhiei.

La Bălți muzeul era adăpostit într-o cameră sub acoperișul Eparhiei Hotinului.

Un alt factor constitutiv al muzeului îl reprezintă publicul. Muzeul bisericesc din Chișinău era deschis pentru public de 2-3 ori pe săptămână - marți, joi, vineri, dar dacă era necesar în fiecare zi, la orice oră. Muzeul avea un public stabil format din elevii, studenții, profesorii instituțiilor de învățământ locale. În publicul flotant al muzeului se înscriu oamenii de cultură și știință din Rusia până la 1918, și din România după 1918. Din păcate, în muzeu nu s-a ținut o evidență a vizitatorilor. Dar în muzeu a existat o carte de vizită, în care doritorii își notau numele și opiniile despre muzeu. Astfel aflăm că muzeul a fost vizitat de nenumărate ori de mitropolitul Gurie, Visarion Puiu. Episcopul Hotinului și alte înalte fețe bisericești. În anul 1923, în *Raportul de activitate al Societății* se menționa că "între vizitatori au fost cucernici delegați ai Congresului general eparhial, elevi și eleve de la școlile secundare din Târgoviște cu profesorii lor, elevii Seminarului teologic din Chișinău, deputatul Ion Pelivan, prof. Gh.Ghibănescu din Iași ș.a. De la toți au rămas iscălituri proprii și frumoase aprecieri pentru acest muzeu."²⁷

Vestigiile muzeului au atras atenția a numeroși savanți străini și români între care Nicolae Iorga, Alexandru Lapedatu, Al.Samurças, T.Vantanberg ș.a. În anul 1925, muzeul i-a avut ca oaspeți pe membrii Astreii din Transilvania. Cu acest prilej în muzeu a fost convocată ședința solemnă a *Societății Istoric-Arheologice Bisericești*. La această ședință din partea Astreii au participat Vasile Goldiș, Octavian Goga, Onisifor Ghibu ș.a.

Cei de la Astra Transilvaniei au dat o admirabilă caracterizare muzeului, menționând bogatele colecții de carte veche românească.

Muzeul "Nicolae Iorga" din Ismail și muzeul eparhial din Bălți n-au înregistrat vizitatorii.

Muzeele bisericești au contribuit la păstrarea patrimoniului cultural, a conștiinței de neam. În anul 1944 a fost întoarsă ultima filă a dosarului muzeelor bisericești din Basarabia. În anii regimului sovietic s-a dus o luptă înverșunată cu biserica. Au fost

folosite diverse mijloace de deznaționalizare, inclusiv au fost create muzee de ateism științific. Dar identitatea culturală a românilor basarabeni a supraviețuit, deși a fost deformată. Românii din Republica Moldova, treziți la viață de prăbușirea Imperiului Sovietic, își redescoperă astăzi memoria istorică, existența culturii naționale românești. În ultimii ani s-au redeschis bisericile și mănăstirile. La Chișinău funcționează o Academie de Teologie. Oamenii de cultură și știință din republică au lansat ideea creării unui muzeu bisericesc. Reproblematizarea ideii muzeului bisericesc este un fenomen ce ține de redeşeptarea națională a moldovenilor. Muzeul urmează a fi organizat.

NOTE

1. "Trudy Bessarabskogo Tercovno-Istorigo Arheologiceskogo Obscestva", Chișinău, 1910, p.20
2. Idem, p.12
3. "Luminătorul", 1919, nr.17-18, p.17
4. "Biserica Ortodoxă Română", 1922, nr.7, p.526.
5. Idem
6. N. Iorga, *Muzee bisericești*, în "Necamul românesc", nr.289, 22 decembrie 1923.
7. "Biserica Ortodoxă Română", 1924, nr.3, p.167.
8. "Luminătorul", 1925, nr.1.p.3.
9. "Episcopia Hotinului", 1927, nr.11-12, p.105
10. P.Constantinescu-Iași, *Muzeele arheologice din Basarabia*, în "Doina Basarabiei", 1929, nr.3, p.2
11. "Episcopia Hotinului", 1931, nr.7. p.74
12. "Biserica Ortodoxă Română", 1931, nr.11, p.727
13. "Buletinul Episcopiei Cetății Albe-Ismail", 1932, nr.5, p.1
14. "Biserica Ortodoxă Română"m 1932, nr.10, p.674
15. Al.Baldier, *Ce-am lăsat în Basarabia*, în "Necamul Românesc" din 20 septembrie 1940.
16. "Buletinul oficial al provinciei Basarabia", 1942, nr.8, p.,94
17. "Buletinul Arhiepiscopiei Chișinăului", 1942, noiembrie, p.26
18. "Oiciot o sostoianii i deatelinosti Bessarabskogo Tercovno Arheologiceskogo Obscestva za 1914 god", Chișinău, 1915, p.19-18.
19. "Luminătorul", 1922, nr.7-8, p.29
20. "Luminătorul", 1930, nr.15-16, p.911
21. "Luminătorul", 1929, nr.14-15, p.31.
22. "Luminătorul", 1930, nr.15-16, p.911.
23. "Revista Societății Istoric-Arheologice Bisericești din Basarabia", 1925, vol.XVI, p.158-159.
24. "Episcopia Hotinului", 1929, nr.6, p.52.
25. "Lucrările Congresului Extraordinar al Bisericii Basarabene", Chișinău, 1923, p.100.
26. "Luminătorul", 1928, nr.14-15, p.32
27. "Luminătorul", 1925, 10 mai, p.10.